

L'OBJECTIU

NÚMERO

TRETZE

UN TREBALL SOCIAL PER LA SOSTENIBILITAT AMBIENTAL

Alba Giol Carreño

4t Treball Social Universitat de Girona

Tutor: Carles Serra Salame

Curs 2021-22

Índex

Introducció	3
Metodologia	4
Aproximació teòrica	6
1. Contextualització	6
1.1 Aclariment conceptual	6
1.2 Justificació de “crisi” climàtica: en quin punt ens trobem?	6
1.3 Causes socials de la crisi climàtica	7
2. L’impacte social de la crisi climàtica	9
2.1 La crisi climàtica i els col·lectius vulnerables	9
3. El paper del Treball Social	13
3.1 Sostenibilitat i desenvolupament sostenible: l’esbós d’una solució	13
3.2 El Treball Social de resposta: el rol prevalent	14
3.3 El Treball Social transformador	14
3.4 Ambientaltitzar la mirada del Treball Social	15
L’ambientalització per la crisi climàtica	17
1. El recorregut cap a l’Educació pel Desenvolupament Sostenible	17
1.1 Aclariment de conceptes	17
1.2 Vinculació d’Espanya amb l’EDS	18
2. EDS a les Universitats i Educació pel Canvi Climàtic	19
2.1 El compromís de les universitats amb l’EDS	19
2.2 Educació pel Canvi Climàtic	20
3. La posició de la Universitat de Girona amb l’EDS i l’ECC	21
4. La percepció dels i les alumnes de Treball Social de la UdG	23
5. Proposta educativa pel grau de Treball Social de la UdG	24
Conclusions	33
Referències Bibliogràfiques	35
Annexos	40

Introducció

El dia 23 de desembre del 2021, a mig matí, el termòmetre del jardí marcava 21C°. Una flor treia el cap, i un usuari dels serveis socials on estava fent les pràctiques tot just feia 7 anys que no sortia de casa per por a la contaminació de l'aire -i per alguna raó més, és clar-. Llavors vaig patir l'efecte de rebre cada cop a la mateixa ferida, amb un continu de notícies sobre una nova i anomenada “angoixa climàtica” que sobretot afecta el jovent. Un obrir d'ulls, podríem dir. El que fa que de cop compreguis moltes coses que abans, simplement, observaves. Això em va passar amb la crisi climàtica el dia que vaig pensar que el temps s'havia tornat boig avançant la primavera abans de Nadal. I com a treballadors/es socials se'ns està escapant alguna cosa, em vaig dir.

Aquest és el tema del treball: el paper del Treball Social en la crisi climàtica, el rol que ja ocupa i el que podria desenvolupar. Un punt de partida que m'ha portat a reflexionar sobre les bases de la mateixa professió i a conformar la meua manera d'entendre-la. A pensar que el Treball Social és moltes coses, que va més enllà d'apedaçar allò que socialment no funciona donant respostes immediates. Que necessitem materialitzar el discurs de la professió transformadora i que cal fer-ho de la manera més sostenible possible. Els models predominants d'intervenció social no s'ajusten a les qüestions de la sostenibilitat ambiental (Schmitz, Matyók, Sloan i James, 2012), i atesa la situació d'emergència climàtica en què ens trobem, és necessari començar a introduir una perspectiva sostenible a les pràctiques professionals.

Per abordar totes aquestes idees, he plantejat el treball en dues parts. A la primera he contextualitzat la problemàtica actual, explicant quines són les causes de la crisi climàtica -especialment les socials- i les seves conseqüències socials, centrant l'atenció als col·lectius més vulnerables. Tot seguit, ja entro a quin és el paper que pot desenvolupar el Treball Social en tot això, des d'una perspectiva sostenible. En aquest punt he volgut remarcar dues qüestions: el vessant de la disciplina més enfocat a la reestructuració de les causes, emfatitzant el poder de l'acció comunitària per generar canvis socials, i el com amb les intervencions contínuament ja s'estan pal·liant les conseqüències de la crisi climàtica.

Feta la panoràmica de la situació, he encarat la segona part del treball a fer una aproximació a com ens podem apropar a una intervenció social per la crisi climàtica: tant incidint en les causes promovent acció comunitària, com en les conseqüències. El pas previ, però, sempre és la conscienciació de la raó per la qual es vol actuar, i una gran eina per conscienciar és l'educació. És així com la proposta educativa pels estudiants de Treball Social pren forma. Una proposta amb la intenció d'afermar una lectura de la realitat en clau de sostenibilitat i que tingui en compte el medi ambient. Una educació que estimuli el naixement de noves iniciatives socials que busquin revertir el que ens està quedant de la crisi climàtica. Per apropar-nos, a poc a poc, a instaurar noves dinàmiques socials més respectuoses amb el que ens envolta i a tenir més present com afecta la crisi climàtica socialment, de forma

transversal. He intentat que el lector arribi al final amb un regust d'inconformisme, encara que sigui una mica. Plasmar que la professió està molt ben plantejada, carregada de bones intencions, però que podem expandir els horitzons i fer molt més. Perquè si perseguim el benestar social i creiem en la possibilitat d'una societat justa, no hem d'abaixar el cap només perquè el camí per aconseguir-ho sigui molt llarg, o perquè vingui amarat de tasques pendents que descobrim a cada pas. Una tasca pendent és la crisi climàtica. Espero que després de llegir aquestes pàgines sentiu, com jo, que tenim un deute amb el planeta i que com a professionals de l'acció social comptem amb la responsabilitat de contribuir-hi d'alguna manera.

Metodologia

Com acabo d'introduir, el treball gira entorn **l'objectiu general** de conscienciar sobre el paper del Treball Social en la crisi climàtica. D'aquest repte tan ampli en sorgeixen els següents **objectius específics**:

- OE1. Generar coneixement sobre les implicacions socials en la crisi climàtica i sobre les conseqüències pels més vulnerables
- OE2. Remarcar la relació entre el Treball Social i la crisi climàtica
- OE3. Visibilitzar el vessant transformador del Treball Social i, més concretament, del Treball Social comunitari.
- OE4. Establir compromís entre el Treball Social i el Desenvolupament Sostenible, centrant l'atenció a la sostenibilitat ambiental i a l'Objectiu pel Desenvolupament Sostenible (ODS) número 13 sobre la crisi climàtica.

Per assolir els objectius he dividit el treball en dues parts. La primera part respon a l'OE1 i l'OE2. Per aquesta raó l'he fet totalment a partir d'una **recerca bibliogràfica** sobre la crisi climàtica, les causes socials i les seves implicacions pels col·lectius més vulnerables. La magnitud de les conseqüències socials varia en funció dels eixos de vulnerabilitat, i això és precisament el que remarca la relació entre el Treball Social i la crisi climàtica (OE2). La primera part és la contextualització de la següent.

La segona se centra en els altres dos objectius específics. Per la recerca bibliogràfica d'aquesta part he pogut comptar amb la guia de dues professores membres del Grup de Recerca en Educació Científica i Ambiental (GRECA) de la UdG: Leslie Collazo i Íngrid Mulà, i amb l'ajuda del tècnic ambiental de la universitat Pep Juandó. Tots m'han orientat i proporcionat documents que m'han sigut molt útils, sobretot per la proposta educativa final.

Paral·lelament, per dotar de sentit a la meva intenció de fer un treball que ajudi a revisar i fins i tot qüestionar la formació que rebem al grau de Treball Social entorn a la crisi climàtica, així com el paper que podem jugar els/les treballadores socials davant de les múltiples situacions que

desencadena, he realitzat una **enquesta** als alumnes de 3r i 4t curs de Treball Social. Els objectius eren: corroborar que no es rep formació en clau de sostenibilitat ambiental al grau de Treball Social de la UdG, i saber si creuen que seria important rebre'n. L'he adreçat als dos últims cursos perquè són els/les alumnes que més assignatures han pogut fer, tenint en compte que la investigació s'ha fet al mes de maig, és a dir, a final de curs. Per tant, a 3r ja han pogut rebre els continguts de quasi totes les assignatures del grau i els/les de 4t ja estan quasi graduats/des. Així, la població ha sigut l'alumnat del grau de Treball Social de la UdG i la mostra els/les estudiants de 3r i 4t curs. En total, 141 persones (71 de 4t i 70 de 3r). Parlem d'un mostreig probabilístic conglomerat. D'aquestes persones, 73 han contestat l'enquesta: el 51,7%. Com que l'índex supera el 50%, els resultats obtinguts són representatius. L'enquesta -molt senzilla- comptava amb 4 preguntes qualitatives de Sí/No. A l'annex 2 hi ha els gràfics corresponents a cada una d'elles.

Finalment, com ja he anat esmentant, el treball finalitza amb unes orientacions generals d'aproximació al que hauria de ser **l'ambientalització curricular**, és a dir, la incorporació de la perspectiva ambiental i sostenible als continguts de les assignatures del grau de Treball Social. És una via per generar coneixement sobre el tema central -la crisi climàtica i la sostenibilitat ambiental-, i per transitar cap a la propagació d'una mirada no tan antropocèntrica.

Per fer-ho, he triat les assignatures obligatòries del grau que, pel seu contingut, poden introduir coneixements ambientals, climàtics i sobre la sostenibilitat. Llavors, recuperant els plans docents, he intentat plasmar què es podria afegir a cada assignatura. Oferint també unes línies estratègiques per a una futura ambientalització exhaustiva. Per falta de temps, i tenint en compte el tipus de treball, només he pogut fer l'ambientalització sencera d'una de les assignatures escollides, com a exemple. En aquest punt, he parlat amb el professor Josan Langarita per valorar conjuntament quina era la millor manera de replantejar la matèria de la seva assignatura "Desigualtat, Pobresa i Exclusió Social". L'ideal seria ambientalitzar tot el grau, però això em fa l'efecte que haurà de ser objecte d'un altre treball.

Aproximació teòrica

1. Contextualització

1.1 Aclariment conceptual

Són molts els termes que s'utilitzen per parlar de la situació del planeta, medi ambient, clima, etc. Tenim la *crisi ambiental*, que fa referència als canvis de l'entorn que amenacen la continuïtat de les espècies i l'equilibri ecològic. És un terme que denomina tot un ventall de diversos problemes, tots ells relacionats d'alguna manera amb el **canvi climàtic** (Tommasino, Foladori i Taks, 2005). Parlem de canvi climàtic per referir-nos a fenòmens objectius, com ara la modificació de la temperatura i del clima del planeta. Però, a hores d'ara el desajust ha assolit un nivell tan alt que els especialistes consideren apropiat abandonar el concepte neutre de “canvi” i fer servir el de “crisi”. D'aquí la noció de *crisi climàtica* que explicaré en aquest treball. D'altra banda, quan usi el terme “ambiental” -ex.: sostenibilitat/perspectiva ambiental-, estaré parlant intrínsecament del vessant climàtic del medi ambient.

1.2 La justificació de “crisi” climàtica: en quin punt ens trobem?

El canvi climàtic és un dels principals problemes ambientals que està a l'ordre del dia, i ateses les seves greus conseqüències el context esdevé d'alerta, de crisi. L'impacte de la sobreexplotació del medi ens ha conduït a un desajust greu de la temperatura del planeta. **L'emissió de gasos** d'efecte hivernacle i la **contaminació** adopten aquí un gran rol. Sense entrar en com la indústria, empreses i el mercat han contribuït molt a la crisi climàtica amb la seva gestió dels residus i dels combustibles fòssils, plasmaré breument el que ens està quedant de tot això. Una realitat que, com veurem més endavant, està carregada d'emergència; una emergència que per alguns és més gran que per a altres.

Pelegrí (2021), director de l'Institut de Ciències del Mar (ICM-CSIC) va publicar un document d'anàlisi de la situació actual, a partir del primer volum del Sisè Informe d'Avaluació elaborat aquest any pel grup intergovernamental d'experts sobre el canvi climàtic (IPCC). Literalment, Pelegrí (2021) exposa que el canvi ja és imparable; falta saber quins nivells assolirà la crisi que ha desencadenat. D'entrada, a curt, mitjà i llarg termini parlem de: la desertització progressiva, l'augment del nivell del mar i un escenari de retrocés del terreny habitable a causa de les inundacions, el desajust entre els ecosistemes terrestres i marins i la salinització del sòl. I tot això, per d'aquí a quatre generacions. El missatge final és clar: l'efecte que ha causat la contaminació, l'emissió de gasos i la intensitat de l'efecte hivernacle, vesteixen el futur d'incertesa.

“El clima de la Tierra está cambiando y *cambiará aún más*
como resultado de un ritmo de vida insostenible
que mantiene una parte de la población planetaria.” (Pelegrí, 2021: 4).

1.3 Les causes socials de la crisi climàtica

Un cop situats toca preguntar-nos què ens ha portat fins aquí. Més enllà de l'efecte hivernacle i l'emissió de gasos, hi ha **causes socials** de la crisi climàtica. L'èmfasi que pugui tenir cada una varia segons el context de cada territori i les dinàmiques socials. Doncs, faré una panoràmica d'alguns dels principals factors en un context occidental.

- **Relació societat-medi ambient**

La **relació societat-medi ambient** és l'origen del problema, perquè en funció de com la humanitat es posiciona respecte al seu entorn s'acordarà la seva continuïtat, o el seu malmetre.

Els valors atribuïts al medi ambient varien en funció de la història i context de cada lloc (Ulloa, 2001; Escobar, 1995: 13). Tanmateix, m'interessa destacar una idea, compartida entre els autors, que descriu el punt en comú de la **visió occidental**: el medi ambient com a font de recursos a explotar per part del sistema urbà-industrial i productiu. Així és com l'entorn queda reduït a “matèries primeres” que estan a la nostra **disposició**. La **natura** com a entitat externa als éssers humans (Carrizosa, 2000). I com a resultat, Escobar (1995) i Ulloa (2001) introdueixen la mort simbòlica d'aquesta, la cosificació del món. Per tant, la intervenció amb el medi basada en la seva explotació excessiva ens condueix a trastocar l'existència dels recursos naturals i la nostra mateixa supervivència (Leff, 2006).

- **Industrialització, capitalisme i globalització neoliberal**

Com a panoràmica de les causes, diversos autors (Carrizosa 2000; Leff 2004; Morin y Kern 2006; citats per Liévano, 2013) plantegen que el problema climàtic és producte del model econòmic **capitalista** que respon a la lògica del **mercat** i s'organitza en la dinàmica **producció-consum**. Aquesta lògica es basa en la utilització creixent de **recursos** (renovables o no) i el control de la **contaminació** com a estratègia bàsica per solucionar els problemes ambientals un cop s'han produït (Liévano, 2013: 231). És un model que no considera els costos socials i ambientals, i que prioritza la maximització de beneficis de la producció. Sota aquest esquema s'organitza gran part de la societat occidental, buscant respondre a la demanda de recursos per satisfer les necessitats i els nivells de consum. Com a resultat, ens trobem amb la **sobreexplotació** dels recursos.

A més, el capitalisme¹ es reforça gràcies a la consolidació de les **societats industrials**, que sorgeixen a partir del s.XIX (Liévano, 2013). La industrialització implica la mecanització dels processos productius i la possibilitat de fer-los més eficients i eficaços, fet que concorda amb la ideologia capitalista que tendeix a la minimització dels costos econòmics i la maximització dels beneficis.

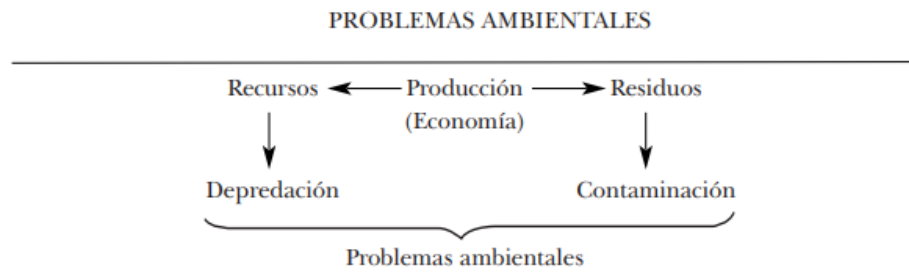

Figura 1. Esquema. “Problemas ambientales”. Autors: H. Tommasino, G. Foladori i J. Taks. (2005: 11).

Aquest sistema productiu explica millor una de les qüestions que s’ha introduït al primer apartat: la cosificació del món natural. Un món que passa a ser un estoc de mercaderies (González, 2007) i una font de “recursos” o “matèries primeres” al servei del sistema capitalista.

Finalment, fent referència a les paraules de Fontaine, els conflictes ambientals i climàtics s’agreugen en un context de globalització dels intercanvis econòmics i de les estratègies dels actors socials i institucionals neoliberals (2004: 505). Així, “la **globalización neoliberal** destruye aceleradamente la naturaleza (...), agota y despilfarra los recursos naturales; cambia el clima” (Castro, 1998²).

- **El paper de les institucions governamentals**

Finalment, val la pena fer un esment a la resposta de les institucions de govern de cara a la crisi climàtica, ja que el seu paper contribueix en la **persistència** d’aquest problema ambiental.

Segons l’Institut Internacional de la Governabilitat de Catalunya (IIG, 2002), la **capacitat d’acció col·lectiva dels governs**, tant a escala global com europea o catalana, no correspon a la requerida per transitar cap a una solució per la crisi climàtica. El **dèficit** de capacitats institucionals és un problema generalitzat i molt arrelat. Si les lògiques mercantils i capitalistes impregnen les institucions, revertir les dinàmiques és seriosament complicat. Al respecte, l’informe Brundtland diu textualment: “La

¹ El capitalisme fa ús de la industrialització per mecanitzar els processos productius i maximitzar els beneficis. Però, una societat industrial no és per obligació capitalista. La industrialització i el capitalisme són, per separat, dos dels factors causants de la crisi climàtica. He recollit les idees dels autors que emfatitzen el paper del sistema econòmic capitalista per la importància que té a occident, i perquè és el model que recentment s’ha anat imposant arreu del món.

² Frase del discurs de Fidel Castro a la primera sessió de la “XII Cumbre del Movimiento de Países no alineados” de Durban (Sud Àfrica), al setembre del 1998.

resposta general dels governs als canvis globals ha estat una **posició reticent** a reconèixer la necessitat de canviar el funcionament de les institucions" (WCED, 1987: 9). El sistema productiu no concorda amb el compromís de preservar els recursos, i ja han saltat les alarmes.

Que el paper de les institucions de govern sigui aquest serà un argument més per defensar la implicació del Treball Social. L'apartat 3 recupera i amplia aquesta informació.

2. L'impacte social de la crisi climàtica

Un cop fet el recorregut que situa la problemàtica, i després de veure que la crisi climàtica també és un fet social causat per l'activitat humana (Pardo, 2007), caldrà centrar-nos en les conseqüències socials que se'n deriven, ja que és la realitat amb què treballen els/les treballadores socials. D'entrada, preguntem-nos: és un fet que afecta igualitàriament a totes les persones, col·lectius, poblacions?

2.1 La crisi climàtica i els col·lectius més vulnerables

A simple vista sembla que els canvis del clima, essent un fet inherent a l'entorn, incideixen amb igualtat i sense control. Però, les fonts corroboren que les poblacions més vulnerables són i seran les primeres receptors de la gravetat de la crisi climàtica (IPCC, 2022; Eckstein, Hutfils i Wings, 2019³).

- **L'impacte en funció de la pobresa**

Per començar, la disparitat de rendes entre països, o dins d'un mateix país, determina la manera amb què afecta la crisi climàtica. Com veurem a continuació, s'evidencia que els **països més pobres** pateixen més les conseqüències, i que **dins d'un mateix país** les persones més riques són menys vulnerables (González, 2009). Llavors, exemplifiquem perquè la pobresa és un eix de vulnerabilitat.

La desertització de regions fèrtils o les inundacions i la desaparició de terra habitable, conformen un camí progressiu cap al deteriorament dels recursos; fet que afecta molt a les zones més pobres. Un exemple és l'Àfrica subsahariana, on els períodes de sequera provoquen una greu **manca de fertilitat**, i la **fam** (Olabe, 2015).

Per altra banda, la tendència dels països més pobres de liderar **economies més agràries**, amb la dependència d'aquestes vers les condicions del sòl i la variabilitat tèrmica, manifesta una capacitat d'adaptació als canvis climàtics molt menor que la dels països més rics; sovint amb un percentatge d'industrialització elevat (Moore i Díaz, 2015; Pardo, 2007).

³Annex 2. Figura 3. Països més afectats pel canvi climàtic (Eckstein, Hutfils i Wings, 2019; citats per Mongue, 2020).

Si ens centrem en Espanya, l'alarma de desertització i l'aigua com a bé escàs amenaça directament al turisme, als sectors agraris i a la mateixa indústria (Pardo i Rodríguez, 2010). Llavors, arribar a una situació límit de recursos naturals augmentaria la pèrdua d'ingressos i la pobresa del país en general. Més concretament, l'informe *Working in a warmer planet* de la International Labour Office (ILO, 2019: 69), fa una projecció de les hores de treball perdudes a Espanya de cara a l'any 2030, a causa de la calor i l'estrès tèrmic. Concretament, perdrà la quantitat d'hores equivalents a 7.700 llocs de treball anuals a temps complet; és a dir, el 0,03% d'hores de treball. Principalment, la pèrdua d'hores treballades dels qui estan més exposats a la intempèrie, que acostumen a ser persones amb rendes baixes.

Val a dir, també, que les **condicions de vida** dels qui tenen menys recursos econòmics determinen la seva capacitat d'adaptar-se als canvis del clima. Per exemple, una persona que pugui adquirir un aire condicionat, o que visqui en un habitatge en condicions, no estarà exposada als efectes de les onades de calor de la mateixa manera que algú que viu en un habitatge insalubre, sense aïllament tèrmic, en situacions d'amuntegament o sense llar.

Tots aquests factors -habitatge, condicions laborals, alimentació, pobresa econòmica-, s'associen a menys salut i a menys recursos per millorar-la. I menys salut vol dir, també, menys capacitat d'adaptació a les conseqüències dels canvis del clima. Així s'introdueix el següent apartat.

- **Salut i moviments migratoris forçats**

El canvi climàtic afecta directament a la salut i a la intensificació dels moviments migratoris. Per exemple, si les inundacions, les tempestes, els ciclons, els incendis, etc. cada vegada són més imprevisibles, o més freqüents, les zones afectades incrementen el nivell de **mortalitat**. I paral·lelament, aquests desastres naturals també esdevenen una raó per emigrar. Primer, però, centrem-nos detalladament en l'àmbit de la **salut** i en com l'afecta la crisi.

Amb un clima més extrem els cultius queden danyats i, com s'ha vist abans, això pot derivar a **malnutricions**, **fam** i dificultats de supervivència; a la radicalització dels problemes de salut, a més de la pobresa. A més, les **malalties** que són estacionals també s'alteren amb el desajust climàtic, com per exemple la malària o el dengue, i la proliferació dels microbis amb els canvis de temperatura arriba a causar l'**enverinament** de segons quins aliments de cultiu. (Chan, Ebi, Smith, Wilson i Smith, 1999). La **pol·lució** de l'aire es relaciona amb problemes de salut, per exemple les malalties respiratòries; i sobretot entre els col·lectius més vulnerables. Per exemple, en funció de la naturalesa (pública o privada) i l'accessibilitat dels recursos sanitaris, potser els més pobres no es podran tractar una malaltia respiratòria. O, simplement, aconseguir els recursos materials i de **condicions de vida** per evitar-la (Brown, 1995).

Una altra variable a tenir en compte són els **cops de calor**. L'estudi internacional publicat pel *Nature Climate Change* (Vicedo, Scovronick, Sera, et al., 2021) apunta que Espanya és un dels països del sud d'Europa en què es registren més onades de calor. En conseqüència, la mitjana de morts per cops de calor és de 704 cada estiu. Les persones grans, que són més sensibles a la variabilitat tèrmica, estan més exposades a aquest risc; i les més pobres, sense llar o amb habitatges insalubres, també.

Altrament, la relació entre crisi climàtica i **moviments migratoris** remet sobretot a l'increment dels desastres naturals. Sovint les persones que abandonen el seu país ho fan per sol·licitar asil a causa d'un desastre ambiental i per la impossibilitat de continuar vivint al territori (Mongue, 2020). A Espanya es preveuen moltes més arribades de l'Àfrica; país afectat greument per la crisi climàtica (Pardo i Rodríguez, 2010). A més, dins d'un mateix territori hi ha canvis demogràfics per l'abandonament de zones rurals o de climes àrids. A Espanya s'exemplifica amb els desplaçaments cap al litoral mediterrani (Pardo, 2007).

L'informe *Groundswell: preparing for internal climate migration* (World Bank Group, 2018: 19) té dades molt gràfiques: cap al 2050, la crisi climàtica assolirà un nivell que impulsarà el moviment migratori d'uns 143 milions de persones de l'Àfrica subsahariana, l'Àsia meridional i Amèrica Llatina; tres regions que en conjunt representen el 55% de la població mundial amb rendes més baixes. Abandonaran les zones amb menys aigua disponible, menys productivitat de cultiu i àrees afectades per l'augment del nivell del mar i les tempestes. Les zones més pobres i vulnerables al clima són i seran les més afectades, i així possiblement les més exposades a dur a terme **migracions forçades** per la recerca de qualitat de vida (Mongue, 2020).

Amb més recursos econòmics, habitatge digne i amb l'oportunitat de vetllar per la salut, s'evitarien moltes de les situacions descrites, ja que augmentaria la capacitat social d'adaptació als canvis del clima. I com a treballadors/es socials, ens interessa que això passi.

- **Salut mental**

El bombardeig constant de dades que ens alerten de com de malament està el clima i de la incertesa del que ens espera afecta a la salut mental. Així, atès que la salut mental és un àmbit d'intervenció social, hem d'estar actualitzats/des sobre els nous factors de risc.

Doherty (2015) classifica els impactes en salut mental de la crisi climàtica en tres eixos interrelacionats: a) l'impacte dels **desastres naturals**, el clima extrem i l'entorn canviant; b) l'impacte indirecte de ser **conscients** del futur en risc; i c) l'impacte **psicosocial** indirecte a la comunitat. Morin i Kern (2006) introdueixen també la incapacitat de gestionar la incertesa, davant una constant pèrdua de certes; molt relacionada amb l'eix (b).

L'eix (c) connecta amb les paraules de Mares (2013), qui constata una relació objectiva entre els períodes de temperatures extremes i inusuals, i l'increment de la violència col·lectiva; sobretot als barris més pobres d'un país, o als països més pobres. A més, s'ha percebut la relació entre les onades de calor o períodes de sequera i l'augment de desordres emocionals i de comportament; que es tradueixen en més violència, abús de substàncies tòxiques i fins i tot en l'augment del nombre de suïcidis (Mongue, 2020).

Trobant-nos cada vegada més i de forma severa amb períodes variables de climes extrems, la salut mental perilla per haver d'incorporar aquesta inestabilitat com a part de la nostra vida. Doherty (2015) ho exemplifica amb l'agudització de casos d'angoixa climàtica. A més, la salut física es veu greument afectada per la crisi climàtica, com ja hem vist, i això també té conseqüències per la salut mental atesa la unió entre benestar físic i mental.

- **La variabilitat de l'impacte segons el gènere**

El canvi climàtic dificulta moltes de les tasques tradicionalment acomplertes per les dones, sobretot als països més pobres (Mongue, 2020). Per exemple, a vuit de cada deu llars sense subministrament i sense possibilitats econòmiques per assolir els preus dels recursos energètics, les dones o nenes són les encarregades d'anar a buscar aigua (UNICEF, 2017). Durant les èpoques de sequera són les que recorren distàncies més llargues per aconseguir aigua i menjar. Així passa, també, amb la sobrecàrrega de tasques domèstiques i de cura, que amb freqüència s'incrementa després d'un desastre natural. Per exemple, a Kerala (Índia), el volum de feina de les dones es va duplicar amb les inundacions del 2019 (Mongue, 2020).

Un altre eix de desigualtat de gènere és la salut de les dones embarassades, especialment vulnerables a temperatures que esdevenen extremes (DKV-ECODES, 2016).

3. El Paper del Treball Social

Amb tot aquest ventall de situacions, què pot fer el Treball Social per incidir en les causes de la crisi? I de cara a les conseqüències? Seguidament, veurem com es pot vincular a la solució que es planteja, tenint en compte quina ha sigut la posició de les institucions de govern.

3.1 Sostenibilitat i desenvolupament sostenible: l'esbós d'una solució

Des que l'estructura social i econòmica, neoliberal i globalitzada ha començat a generar un resultat preocupant a l'entorn, s'ha obert el debat sobre què és la **sostenibilitat**. I, amb ell, la rellevància d'orientar les dinàmiques socials cap al **Desenvolupament Sostenible**.

La *sostenibilitat* fa referència a la voluntat de **sustentar** una cosa **en el temps i l'espai**, de mantenir-la. En aquest sentit, Vega (2013) usa la paraula per plantejar què és allò que socialment es vol sustentar: el benestar social. El benestar social ve determinat per l'equilibri de tres principals dimensions: econòmica, social i ambiental (ACUP⁴, 2017). Llavors, la sostenibilitat ha d'englobar cadascun d'aquests aspectes, subdividint-se en: sostenibilitat econòmica, ambiental, etc.

En aquesta línia, el concepte “Desenvolupament Sostenible” clarifica com es pot aconseguir la sostenibilitat dels tres eixos socials. La publicació de “Our Common Future” de les Nacions Unides l'any 1987, altrament anomenada “Informe Brundtland”, és clau per saber a què es refereix exactament: el Desenvolupament Sostenible implica satisfer les necessitats⁵ de la generació present sense comprometre la capacitat de les generacions futures de satisfer les seves (WCED, 1987).

Amb això, el terme dona valor a una visió que defensa la importància de conservar els **recursos naturals**, assumint-ne la **finitud** i els seus límits. A més, inclou la rellevància d'establir **objectius socials col·lectius** i interessos comuns. **Solidaritat i intergeneracionalitat** en serien els principals valors (Vega, 2013). Aquests valors que accentuen el factor col·lectiu de la sostenibilitat es comparteixen amb els valors del Treball Social. Una professió que, a més de vetllar també pel benestar social, dóna importància a l'acció col·lectiva, al poder de la comunitat i els vincles socials. Per tant, el Treball Social es pot vincular directament amb les idees del Desenvolupament Sostenible.

Els tres eixos d'acció de la sostenibilitat -econòmic, social i ambiental- són transversals. Tanmateix, centraré el treball en la relació que es pot establir entre el Treball Social i la sostenibilitat ambiental⁶ en concret. Aquesta sostenibilitat demana una transformació de les bases que sustenten la crisi

⁴ ACUP: Associació Catalana d'Universitats Públiques

⁵ El terme “necessitats” en aquest context assenyala les necessitats socials que cal satisfer per garantir un benestar social relacionades amb els tres eixos, i que moltes de les quals s'estan satisfent amb una sobreexplotació dels recursos naturals.

⁶ La sostenibilitat ambiental fa referència a la conservació del medi que ens envolta, dels recursos naturals, i a la consolidació d'una relació societat-medi ambient no conflictiva. Engloba sempre, doncs, **la cura pel clima**.

climàtica, fet complicat atès el paper de les institucions de govern que en promouen la persistència, de la dificultat de desanclar els ideals socials capitalistes, del poder de la indústria, de la globalització neoliberal, etc. A veure, doncs, quin rol ha protagonitzat i pot desenvolupar el Treball Social en aquesta crisi, i què pot fer per pal·liar, una mica, el que les institucions deixen al descobert.

3.2 El Treball Social de resposta: el rol prevalent

El paper de la professió de cara a les conseqüències de la crisi climàtica és el més evident. Ja hem vist quines són les implicacions socials pels més vulnerables. És sobretot des del Treball Social que s'atenen a les **conseqüències**. És el sistema de serveis socials qui acull a la gran majoria de persones que han migrat forçosament, o des del qual es nota la magnitud de la pobresa. Són els centres de Salut Mental que registren l'augment d'intervencions a persones amb quadres d'ansietat, i el sistema sanitari qui rep cada vegada més víctimes de la crisi. Malgrat que a l'hora d'atendre a tots aquests casos no s'enfoca la intervenció en la crisi climàtica, indirectament s'apaivaga el malestar que provoca. Però, si bé adonar-se'n d'això genera satisfacció i benestar moral, no és suficient. Fer d'apagafocs no evita que hi hagi més incendis. La intervenció social de *resposta*, que és la imperant actualment, ha d'anar acompanyada d'altres **accions transformadores enfocades a les causes** per instaurar solucions que perdurin; no momentànies.

3.3 El Treball Social transformador

Els orígens del Treball Social van plegats amb els dels moviments socials del s.XIX, època en què els canvis socials van promoure noves corrents ideològiques i reivindicatives, com per exemple el feminisme o l'ecologisme (Font, 2014). És així com l'ideal de Treball Social també porta inherent l'**inconformisme** i la transformació social com a motor d'acció. Font (2014), amb l'anàlisi que fa de l'aïllament entre el Treball Social -concretament del seu vessant d'acció comunitària-, i els **moviments socials**, mostra la necessitat de recuperar la força de les iniciatives que impulsen el poder col·lectiu i la lluita per **alternatives estructurals**. M'acullo al punt de vista del Treball Social transformador per evidenciar la relació que pot establir amb la lluita contra les causes de la crisi climàtica.

Són molts els factors que debiliten una intervenció social radical i enfocada a les causes de la crisi climàtica. Tanmateix, Font (2014) insisteix que abandonar-nos al conformisme que comporta la dificultat té com a resultat el reforç del Treball Social com a eina de control social; una posició contrària als ideals de la professió, que busca precisament ser un motor de **canvi social**. Si el Treball Social no es **polititza**, és encobriment (Úriz, 2019; Font, 2014); mecanisme que invisibilitza les desigualtats que ell mateix vol pal·liar.

Per tant, amb unes **institucions incapaces** d'anar contra el poderós corrent neoliberal (IIG, 2002), és hora de repensar quines tasques releguem exclusivament als òrgans de govern i recuperar el paper de **societat col·lectiva** que, amb **cooperació**, té poder polític i d'acció. Llavors, atesos els danys que ja hem d'assumir **climàticament** i els riscos que augmenten deliberadament si no revertim les dinàmiques socials insostenibles, tenim la raó per retornar a una professió lligada a l'organització social, a l'**acció comunitària**, per iniciar de mica en mica el camí cap a una transformació des de les bases. Us deixo una frase que resumeix molt bé el missatge final:

“El trabajo social está hoy en una encrucijada (...),
de nuevo tiene que decidir si puede satisfacerle el ocuparse de las consecuencias
más que de las causas del derrumbamiento social” (Cohen, 1958: 354)

Per aterrar el discurs, val a dir que la **conscienciació** és el primer pas. Com a professionals de l'àmbit social, pensem-hi: com podem parlar d'intervenció social i de vetllar pels qui viuen situacions més vulnerables, si paral·lelament no dediquem més esforç a l'autocrítica, i crítica general, que mereix el problema climàtic? Com podem promoure el desig d'un món millor si a la vegada som un observador més de la destrucció del planeta? És contradictori. L'inici remet a tenir presents les dinàmiques socials i maneres de fer que estan causant la crisi climàtica per poder revertir-les, a més de reconèixer la problemàtica com a eix que travessa totes les situacions de vulnerabilitat i l'abast que té pels col·lectius més vulnerables; per a les persones a qui els treballadors/es socials acompanyen diàriament.

El Treball Social d'altres parts del món ja inclou l'àmbit ambiental i climàtic. És el cas, per exemple, de Colòmbia o Mèxic i altres països de sud Amèrica, on l'impacte de la crisi climàtica és exponencial. La quantitat de desastres naturals és més elevada que a Europa, així com el volum de migracions, etc. En aquest sentit, els respectius **codis ètics** dels professionals de Treball Social incorporen la vinculació entre la pràctica i l'ambientalisme (Kring, Victor, Mathias i Perron, 2020: 276). Anem a veure com incorporar la **mirada** de la **sostenibilitat ambiental** al Treball Social d'aquí, com a manera d'impulsar més l'acció transformadora i, a la vegada, activar la consciència d'estar ja atenuant els efectes de la crisi climàtica: **els dos principals reptes**.

3.4 Ambientalitzar la mirada del Treball Social

Els problemes ambientals són producte de l'activitat humana i la seva solució va més enllà de mesures de control o sanció. Remet a la manera de concebre el món i el paper de l'individu en ell. Per tant, la conquesta d'una **nova racionalitat** que reconsideri el valor del medi ambient és un objectiu principal (Liévano, 2013), la causa de la crisi climàtica a què hem de posar més atenció. Gartner (1993) destaca el propòsit de millorar la relació societat-naturalesa com a element d'investigació i acció del **Treball Social amb comunitats**, perquè des de la comunitat es poden popularitzar els canvis ideològics i

promoure, així, accions transformadores. És un element **d'investigació** perquè d'entrada ens trobem amb el problema de la manca de recerca en l'àmbit climàtic des del Treball Social. Això dificulta incorporar la perspectiva ecocèntrica i sostenible⁷ des de la qual mobilitzar a la comunitat.

La literatura acadèmica sobre la relació entre el Treball Social i el medi ambient s'ha limitat a parlar dels desastres naturals i, doncs, escasseja sobre els altres efectes de la crisi pels col·lectius més vulnerables (Krings et al., 2020). La manca d'investigació indica una relació dèbil entre el Treball Social i la crisi climàtica. Tot i que, a la vegada, és una oportunitat pel desenvolupament del Treball Social. Així es reafirma la necessitat d'assolir els dos reptes que apropen la professió a la problemàtica: 1. Potenciar l'acció comunitària per reforçar valors ecocèntrics i sostenibles que reverteixin la relació societat-medi ambient (la principal causa de la crisi climàtica) i 2. Conscienciar als/les professionals de com la crisi climàtica afecta transversalment a les situacions de vulnerabilitat amb què treballen, i de com s'estan responent a aquests efectes des de la mateixa disciplina.

Insisteixo en el Treball Social comunitari perquè genera moviment social i és un catalitzador de la veu de la comunitat. Possibilita que els més afectats per la crisi climàtica manifestin les demandes a les qui tenen l'última paraula a l'hora de materialitzar canvis: les institucions. Com diu Leff (2004), el poder col·lectiu pot defensar la **democratització** dels processos productius⁸ i del poder polític, fins a l'obertura del **diàleg** transversal entre professions, societat i institucions. Si el diàleg fos sòlid, les decisions polítiques tindrien en compte la veu de la comunitat; dels qui pateixen més les conseqüències de la crisi climàtica.

Com assolim els dos reptes plantejats? Amb l'**educació ambiental** i per la **crisi climàtica** com a eina pedagògica i política (Liévano, 2013) i com a pas previ imprescindible. Aleshores, com a professionals hem d'incorporar els **valors de la sostenibilitat ambiental**. Hem **d'actualitzar** les teories incloent l'impacte de la crisi climàtica pels col·lectius vulnerables (Ramírez, 2020) per tenir en compte com afecta a les intervencions socials. A més, també, de construir la base de coneixement per impulsar **iniciatives comunitàries** per la lluita contra les causes de la crisi climàtica; traslladant els valors, promocionant-los i influenciant a la societat. En això se centra la part següent, en evidenciar com una bona eina educativa pot apropar-nos a aconseguir una ambientalització: la inclusió de la perspectiva ecocèntrica i sostenible primer a la formació dels/les treballadors/es socials, després a la mirada particular de cadascun/a i, finalment, a l'orientació de les seves intervencions.

⁷ L'ecocentrisme és una ideologia que reconeix la importància que té l'entorn natural per l'existència humana. La mirada sostenible usa l'ecocentrisme per dirigir l'acció social cap a la preservació del medi ambient, millorant la relació societat-medi ambient.

⁸ Important esmentar-los perquè la dinàmica dels processos de producció i el poder polític són interdependents; i la política és una eina de canvi social. A més, la producció és un factor causal de la crisi climàtica.

L'ambientalització per la crisi climàtica

1. El recorregut cap a l'Educació pel Desenvolupament Sostenible

1.1 Aclariment de conceptes

Inicialment, es parlava del desenvolupament de l'Educació Ambiental. Però, l'avenç de la recerca en termes de sostenibilitat i la diversitat d'eixos d'acció que aquesta implica -econòmic, social i ambiental-, ens condueix a crear l'Educació pel Desenvolupament Sostenible (EDS). Deixant, així, l'Educació Ambiental com a àmbit concret de l'EDS (Benayas, Marcén, Alba, Gutiérrez, 2017). L'Educació Ambiental inclou l'Educació pel Canvi Climàtic; ja que la crisi climàtica és un dels problemes ambientals, entre altres.

Per entendre bé què és l'EDS, primer hem d'introduir els Objectius pel Desenvolupament Sostenible (ODS). L'any 2015, l'ONU va aprovar l'Agenda 2030 sobre el Desenvolupament Sostenible, en què consta el llistat dels 17 ODS. A partir dels ODS es planteja el repte d'arribar al 2030 amb una millora general de la qualitat de vida i del benestar social. Els ODS van orientats als tres eixos de la sostenibilitat amb objectius com: l'abolició de la pobresa, **la lluita per la crisi climàtica i per la defensa del medi ambient**, aconseguir la igualtat de gènere, etc.

En aquest sentit, l'EDS⁹ és l'eina amb què l'educació contribueix en la consecució dels ODS. L'EDS respon a la necessitat general de revisar els valors que sustenten l'educació, de reorientar tots els nivells d'aprenentatge a promoure contingut sobre les vies de la supervivència humana i de consolidar **dinàmiques socials sostenibles**. A més de perseguir, també, integrar els valors de l'EDS i els ODS a les polítiques, a l'**acció local** i com a motor de la mobilització juvenil (UNESCO, 2020).

A continuació veurem en quina mesura Espanya està contribuint als ODS. Després veurem com s'estan posicionant les **universitats** amb l'EDS i a l'apartat 2.2 centraré l'anàlisi a com l'EDS ajudarà a assolir l'ODS núm. 13 "adoptar mesures urgents per combatre el canvi climàtic i els seus efectes" (ONU, 2015), amb l'Educació pel Canvi Climàtic (ECC). Llavors, veurem quin és el rol que ha adoptat concretament la UdG.

La relació entre el Treball Social i l'assoliment dels ODS relacionats amb els drets humans, la igualtat de gènere, justícia, pobresa, etc. ja és molt evident amb el tipus d'intervencions socials predominants i el currículum formatiu vigent. Per tant, m'interessa plasmar com es pot comprometre concretament a l'ODS núm. 13. Part recollida als punts 4 i 5 del treball.

⁹ L'EDS esdevé un programa educatiu estructurat per l'assoliment dels ODS: "Educació pel Desenvolupament Sostenible".

1.2 El compromís d'Espanya amb els ODS i l'EDS

Per saber en quin grau Espanya està compromesa amb els ODS és convenient revisar els resultats obtinguts a l'informe de compliment dels ODS del 2021, elaborat per la Sustainable Development Solutions Network i el Institute for European Environmental Policy (SDSN¹⁰, IEE, 2021: 24). L'any passat no va aconseguir bona puntuació amb cap dels 17 objectius, i les més baixes són les dels objectius ambientals (**canvi climàtic**, vida marina i terrestre). L'avaluació identifica les carències i assenyalava què és necessari millorar amb urgència.

Alguns indicadors corroboren que hi ha hagut iniciatives a Espanya d'educació ambiental en els últims 35 anys, i que moltes s'han vist desbordades per la falta de percepció dels riscos planetaris de gran part de la societat (Benayas, et. al, 2017). Tanmateix, s'estan impulsant altres iniciatives per incorporar l'EDS i assolir els ODS. Per exemple (UNESCO, 2014):

- a. **Polítics** que doten de recursos als centres educatius perquè inverteixin a fer sostenible el seu funcionament, per exemple en relació amb el consum d'aigua, gestió dels residus, etc.
- b. Intents per incloure l'EDS al currículum i a la docència: han augmentat els programes d'educació ambiental.
- c. Les **universitats** declaren el seu compromís amb la investigació dels problemes ambientals, i amb la transmissió dels coneixements a les comunitats properes.

¹⁰ Sustainable Development Solutions Network (SDSN): xarxa internacional que neix al 2012 impulsada pel secretari general de la ONU per accelerar la implementació del Desenvolupament Sostenible i els ODS. Institute for European Environmental Policy: grup d'investigació de la Unió Europea.

2. EDS a les Universitats i Educació pel Canvi Climàtic

2.1 El compromís de les universitats amb l'EDS

Les universitats han sigut actives creant àmbits de participació sobre temàtiques ambientals o de gestió sostenible als seus campus (Novo y Murga-Menoyo, 2009). Per exemple, l'oficina verda de la Universitat de Girona (UdG): una àrea que treballa per fer de la UdG una universitat més sostenible. De fet, l'any 2017 l'ACUP¹¹ va declarar el compromís de les universitats catalanes amb els ODS, i la implementació d'una reforma educativa; és a dir, de l'EDS.

Les universitats tenen poder d'influència. La seva **capacitat d'educació**, recerca i innovació, així com d'esdevenir una **referència** cívica, social i comunitària, les situa en una posició rellevant de cara a la possibilitat d'assolir els reptes de la sostenibilitat (SDSN, 2020). Llavors, és important que es comprometin amb l'assoliment dels ODS i que incorporin l'EDS. En aquest sentit, fa falta destacar alguns dels **elements transversals i clau per l'educació** general de tots els estudiants i persones de la comunitat universitària (SDSN, 2020: 21):

- a) Competències individuals: pensament sistèmic, crític i ètic, autoconsciència, reflexió, resolució de problemes, creativitat, emprenedoria, responsabilitat social, habilitats interdisciplinàries, empatia i habilitats comunicatives. I la connexió d'aquestes amb:
- b) Una comprensió integral dels reptes del Desenvolupament Sostenible, rellevant per estudiants de **qualsevol professió**. Això implica formació en drets humans i justícia social, sobre els límits del planeta, els models d'interacció i dependència *natura-societat-economia*, les causes de la **crisi climàtica** i la seva connexió amb les dinàmiques socials, entre altres.
- c) L'EDS aplicada a la formació de cada professió, perquè des de cada especialitat es pugui contribuir a l'assoliment dels ODS. L'amplitud dels objectius requereix una implicació general: **interdisciplinària**.

Com que parlem de la comunitat universitària, hi ha diferents **actors** que han de rebre formació pel Desenvolupament Sostenible (SDSN, 2020: 25-26): els estudiants de qualsevol estudi, els professors i el personal de la universitat, els col·laboradors de projectes universitaris i la comunitat en general que hi pugui estar connectada. En funció dels actors a qui s'adreça la formació, es plantejarà de diferents maneres; encara que els actors treballin conjuntament pels ODS en termes d'interdisciplinarietat.

A partir del punt 4 em centraré específicament en la **formació estudiantil del grau de Treball Social** de la UdG. Faré referència a la introducció de la **perspectiva ambiental i sostenible al currículum educatiu** com a mètode per apropar-nos a l'ODS núm. 13 a través de l'ECC de l'EDS, des del grau.

¹¹ Associació Catalana d'Universitats Públiques: associació amb l'ànim de formar part de les iniciatives que millorin un sistema universitari compromès amb el desenvolupament social.

2.2 Educació pel Canvi Climàtic

Abans d'entrar en matèria específica, què cal tenir present a l'hora d'incorporar l'ECC a les classes acadèmiques?

L'ECC ha d'estar guiada per tres marcs interrelacionats: l'èmfasi en **l'autotransformació**, en la **mitigació**, i **l'adaptació**. Els tres condueixen a entendre què està passant amb el canvi climàtic, quin paper juguem cadascú de nosaltres, com de directament implicats estem amb les seves causes, i quines habilitats necessitem per caminar cap a l'adaptació a la nova realitat, mitigant també els efectes més devastadors i l'arribada de la crisi climàtica. En altres paraules, una educació enfocada a la conscienciació i canvi social (UNESCO, 2013).

Per assolir tot això, l'ECC requereix una **dimensió local i global**. La *dimensió local* fa referència a aplicar l'aprenentatge a l'entorn proper dels estudiants, a la comunitat a què pertanyen. És a través de les experiències directes i més vitals que s'adquireix una integració dels coneixements connectada a la realitat i un sentiment de pertinença a la causa. Per tant, cal reflexionar sobre alternatives de modes de vida i d'organització social i redirigir-les cap a la sostenibilitat ambiental. La **comunitat** és un **actor principal** que pot incidir en el seu medi ambient proper (UNESCO, 2013).

Per altra banda, les decisions locals tenen un *impacte global*. La societat globalitzada porta inherent una interacció social a escala mundial; i la crisi climàtica no varia en funció de les fronteres polítiques i les nacionalitats. Conduir l'estil de vida a la sostenibilitat ha de ser un fet que es vagi generalitzant i que involucri cada vegada a més llocs del món (UNESCO, 2013).

L'ECC ha de guiar els continguts atenent tots aquests conceptes, per assegurar una educació que activi el neguit dels estudiants a aplicar els canvis que la crisi climàtica requereix. Sense oblidar que l'educació a l'aula és una part de l'ECC i de l'EDS que s'ha de materialitzar a la vida pràctica individual, **comunitària i professional**. En aquest cas, com a treballadors/es socials a títol particular, i com a possibles dinamitzadors d'acció comunitària.

3. La posició de la Universitat de Girona en relació a l'EDS i l'EECC

Per avançar en l'aplicació de l'EDS i els ODS al grau de Treball Social, primer identificarem què s'està fent. La UdG compta amb el Grup de Recerca en Educació Científica i Ambiental (GRECA), un grup reconegut per la Generalitat de Catalunya que té més de 20 anys d'experiència en la recerca interdisciplinària en el camp de l'EDS. I concretament, en la **línia d'acció ambiental de l'EDS**.

● L'Ambientalització Curricular

El GRECA, l'any 1998, va idear i aprovar el primer “Pla d'Ambientalització¹² curricular”, enfocat a prioritzar l'educació universitària a la sostenibilitat ambiental. Aquest pla incloïa sis línies d'actuació: mobilitat, organització i adequació d'espais, gestió dels residus, optimització dels recursos, ambientalització curricular, informació i sensibilització ambiental a la comunitat universitària. A partir d'aquí es va consolidar la Xarxa ACES (Ambientalització Curricular dels Estudis Superiors), per iniciativa de la UdG, com a resposta a la necessitat de dur a terme un projecte participatiu a **escala internacional** sobre aquest àmbit.

L'ambientalització curricular és un procés continu de producció cultural adreçat a la formació de professionals compromesos a fer una cerca de les **millors relacions** possibles entre la **societat i la natura**, atenent els valors de la justícia, la solidaritat i l'equitat, i els principis ètics universalment reconeguts (GRECA, 2007). Així és com es plantejava l'ambientalització curricular des de la UdG (vegeu Figura 2).

Tanmateix, el **pla estratègic d'ambientalització** més recent i que incorpora els avenços en termes d'EDS és l'aprovat en Sessió 7/2021 del Consell de Govern de la UdG el 30 de setembre de 2021. També impulsat pel GRECA. Interessa especialment per la seva implicació en la crisi climàtica. L'objectiu és orientar totes les polítiques i activitats de la UdG per a reduir les emissions de diòxid de carboni un 50% el 2030, així com aprofundir en el coneixement de **l'impacte climàtic** de l'activitat de la universitat per generar consciència sobre la problemàtica a tota la comunitat. Per aconseguir-ho, s'articulen 3 àmbits d'actuació, a cada un dels quals s'hi despleguen les accions específiques:

- Àmbit 1: Emergència climàtica i reducció de les emissions, que inclou accions en termes de mobilitat, energia, pressupost de carboni, etc.
- Àmbit 2: Vida al campus, que engloba la gestió d'espais i dels residus
- **Àmbit 3:** Formació i Sensibilització, que esmenta com orientar la formació cap a la sostenibilitat i la comunicació ambiental.

¹² Uso el terme “ambientalització” i no “sostenibilització” perquè la introducció d'una perspectiva ambientalment sostenible forma part especialment de la sostenibilitat ambiental. A més, és el terme que usa la UdG.

L'Àmbit 3 ressalta la necessitat de formar a l'alumnat de **manera integral** per donar resposta als reptes socioambientals, que cal avançar en la preservació del medi natural i promoure la justícia social, i basar la docència en els principis de l'EDS, alineada amb la ruta dels ODS. Això es durà a terme a partir d'uns objectius operacionals i les accions corresponents que recuperarem a l'apartat 5, ja que seran el marc de referència per elaborar la proposta final del treball.

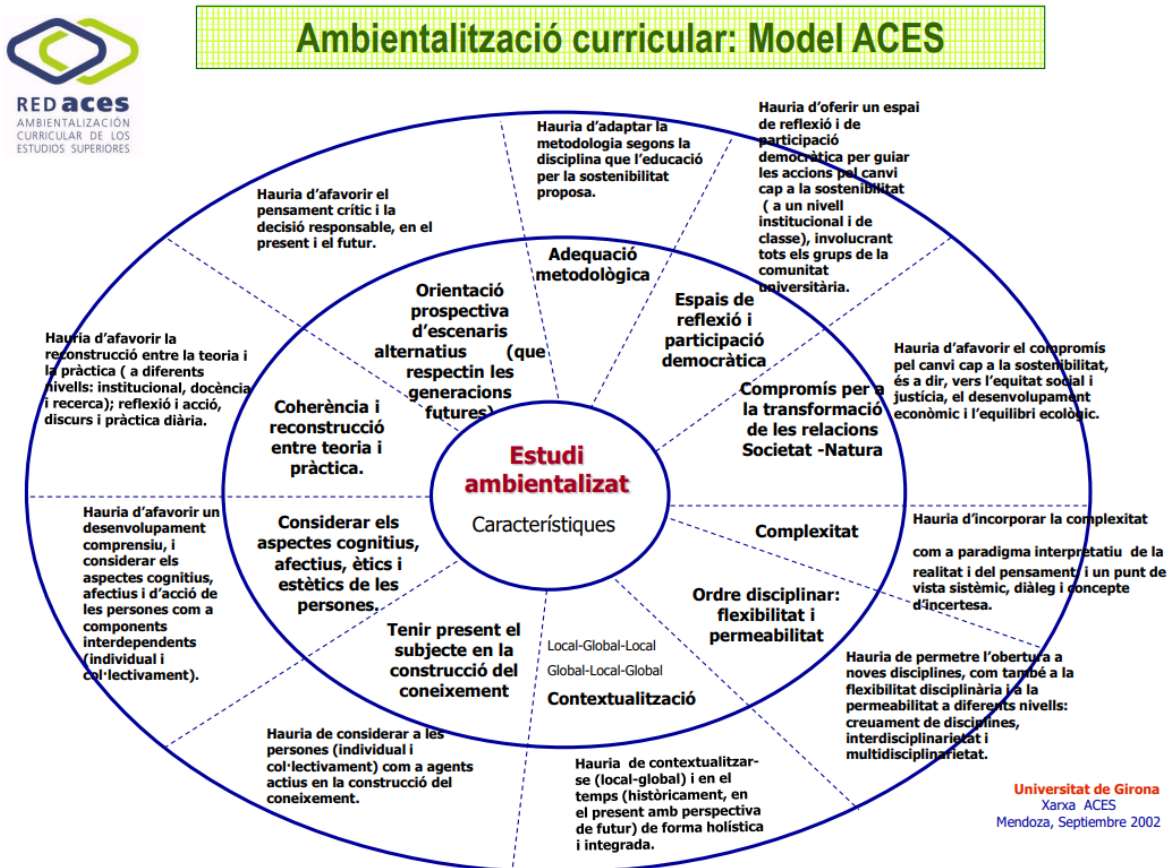

Figura 2. Característiques de l'ambientalització d'una àrea d'estudis. "Ambientalització curricular: Model ACES". Autors: Xarxa ACES. (2002). Font citada per GRECA. (2007).

4. La percepció dels i les alumnes del grau de Treball Social a la UdG

Anteriorment, he parlat de **dos reptes** que té el Treball Social en relació amb la lluita contra la crisi climàtica: 1. Potenciar l'acció comunitària per reforçar valors ecocèntrics i sostenibles que reverteixen la relació societat-medi ambient (la principal causa) i 2. Conscienciar als/les professionals de com la crisi climàtica afecta transversalment a les situacions de vulnerabilitat amb què treballen, i de com estan responnent a aquests efectes. He dit, també, que el pas previ a tot això era una conscienciació i una incorporació de la perspectiva ambiental i sostenible a àmbit professional i que una manera d'aconseguir-la era a través d'una **educació universitària** compromesa amb els ODS i l'EDS. Concretament, amb l'objectiu núm. 13 i l'ECC.

Aleshores, per poder reafirmar que tot això esdevé una necessitat entre els/les professionals de Treball Social i per donar suport a la proposta final del treball, és essencial conèixer l'opinió dels/les alumnes de Treball Social de la UdG. He plantejat una enquesta amb quatre preguntes, amb la finalitat de corroborar que no es rep formació en clau de sostenibilitat ambiental i de saber si creuen important introduir la perspectiva ambiental i sostenible als estudis. L'enquesta ha arribat a 71 persones de 4t i 70 de 3r curs. De totes elles, l'han contestat 73: el 51,7%. Els resultats¹³ han sigut els següents:

El 91,8% dels/les estudiants considerem **no haver rebut formació** en termes de sostenibilitat ambiental, i el 84,9% creiem que és **crucial incorporar-la** al grau de Treball Social de la UdG. La segona pregunta de l'enquesta ajuda a entendre perquè el 15,1% restant dels/les alumnes han contestat que no és important. Aquesta pregunta analitzava si els/les alumnes valoren que els/les treballadores socials han de tenir un paper en la lluita contra la crisi climàtica; i un 17,8% consideren que no. Però, a més, vaig plantejar una altra qüestió per poder aprofundir en el perquè d'unes respostes negatives. Ha resultat que el 32,9% dels enquestats desconeixen les conseqüències socials de la crisi climàtica. Així, és fàcil pensar que la ignorància en aquest sentit faci creure que el Treball Social i aquesta problemàtica no tenen, ni han de tenir, cap connexió. I que, per aquest mateix motiu, no cal incorporar formació educativa en aquest àmbit al grau universitari.

A parer meu, i d'alguns autors, sempre és una inversió confiar en el poder de la gent per fer front als problemes d'insostenibilitat del planeta, sobretot en el poder de canvi de les persones que saben manejar les eines d'intervenció social (Benayas, et. al, 2017). La situació reclama que els/les treballadores socials adoptin cada vegada un rol més notori en el desenvolupament de pràctiques ambientals sostenibles. En aquest sentit, primer hem d'assegurar persones educades en la sostenibilitat ambiental.

¹³Annex 2. Gràfics dels resultats de l'enquesta "Crisi Climàtica i Treball Social".

D'acord amb això i els resultats de l'enquesta, la conclusió final és: més de la meitat dels/les estudiants de 3r i 4t de Treball Social de la UdG creiem que és cabdal adherir a la nostra formació aquesta perspectiva de sostenibilitat ambiental i consolidar el paper que com a professionals podem desplegar respecte a la crisi climàtica. Anem a veure com ho podem fer, comptant amb l'eina de l'EDS i, més concretament, l'ECC.

5. Proposta educativa pel grau de Treball Social de la UdG

L'ambientalització universitària requereix moltes accions. La UdG, com he explicat al punt 3, distribueix les accions en 3 àmbits. A continuació em centraré en l'àmbit 3 (ambientalització curricular), detallant la proposta pel grau de Treball Social, tenint de referència el Pla d'Ambientalització de la UdG (GRECA, 2021).

Hem parlat dels dos reptes del Treball Social en relació amb la crisi climàtica, i que primer cal generar coneixement sobre la temàtica. Llavors, triada l'EDS com a eina per generar-lo, la intenció és incloure als esquemes formatius d'algunes assignatures obligatòries del grau de la UdG els conceptes i instruments que permetin:

- Integrar el factor ambiental i climàtic a l'activitat professional, en termes de sostenibilitat (relació amb el repte 1)
- Evidenciar el vincle entre el Treball Social i les conseqüències socials de la crisi climàtica (relació amb el repte 2)

Per fer-ho em centraré a donar les pautes per ambientalitzar el temari d'algunes assignatures **obligatòries** del grau. Trio les obligatòries per assegurar que el contingut arriba a tothom. Segons el tema central de cada assignatura, caldrà replantejar els continguts per introduir els coneixements que tinguin relació amb el medi ambient, la crisi climàtica i el Desenvolupament Sostenible.

Introduir nous coneixements implica que cada professor/a haurà de revisar el seu programa docent i trobar espais en què **incorporar** aquests nous continguts. Una altra opció pot ser, també, fer servir els problemes climàtics d'exemple dins de les seves explicacions, o demanant treballs sobre la qüestió. Fer una revisió exhaustiva del currículum formatiu és un procés llarg que pot donar lloc a moltes discrepàncies entre els/les professors; atesa la **llibertat de càtedra**. S'haurà d'arribar a un consens sobre què s'incorpora i què no, tenint en compte les preferències del/a docent. En aquest treball simplement exposo una aproximació bàsica a una proposta educativa; allò que podria ser la idea inicial d'una posterior ambientalització curricular.

- **Marc orientatiu general**

A l'hora de redefinir els programes, s'ha de seguir un **marc orientatiu general**, per garantir que el procés es realitza d'acord amb l'ECC de l'EDS i com a resposta a l'ODS núm. 13.

En aquest sentit, l'educació ha d'integrar:

- Formació sobre els límits del planeta, els models d'interacció i dependència *natura-societat-economia*, les causes de la crisi climàtica i la seva connexió amb les dinàmiques socials i el benestar social.
- Els tres eixos de l'ECC: autotransformació, mitigació i adaptació
- Les dues dimensions de l'ECC: local i global

Els continguts s'han d'abordar des d'una posició crítica a les dinàmiques i concepcions socials insostenibles actuals, per transitar cap a la creació d'idees i pràctiques sostenibles, fomentant la perspectiva ecocèntrica.

- **Redefinició del contingut de les assignatures**

En primer lloc, mostraré en quina línia algunes de les assignatures obligatòries del grau poden afegir nou contingut ambientalitzat.

Primer curs	
Els àmbits del Treball Social	CG ¹⁴ : Considerar el Treball Social Ambiental com a nou àmbit de la professió.
Sociologia	CG: Reflexió crítica entorn la relació natura-societat-economia i l'impacte ambiental de les dinàmiques socials. Incloure contingut sobre la perspectiva ecocèntrica i l'estructura de la sostenibilitat ambiental.
Teories del Treball Social I	(Tema 4) "L'objecte del TS: situacions socials": evidenciar que la crisi climàtica és una situació social i que, per tant, la sostenibilitat ambiental pot formar part de l'objecte de treball. A l'hora de definir la professió i la seva intervenció pel benestar social, incidir en què el benestar ambiental és un dels requisits per fomentar el benestar social.
Teories del Treball Social II	(Tema 1) Definició del treball comunitari: pràctica organitzativa que té el desenvolupament social com a objectiu de procés. - Incloure la noció del desenvolupament social ambientalment sostenible. Posar exemples d'acció col·lectiva relacionats amb la lluita contra la crisi climàtica per mostrar el poder transformador del Treball Social comunitari.

¹⁴ CG: Consideracions Generals.

Segon curs	
Desigualtat, pobresa i exclusió social	(Tema 2) Afegir les conseqüències de la crisi climàtica pels col·lectius més vulnerables com a factor estructural d'exclusió i desigualtat social. (Tema 3) Destacar que el poder col·lectiu és un mecanisme de resposta a l'exclusió social, també per l'exclusió a causa de la crisi climàtica. Potser a través d'exemples dins de l'explicació teòrica.
Política i legislació social i educativa	CG: Contingut en relació amb com el neoliberalisme estatal actual sustenta les dinàmiques socials insostenibles: la crisi climàtica com a efecte estructural. Plantejament d'estructures polítiques i d'una legislació social i educativa d'acord amb la sostenibilitat ambiental.
Tercer curs	
Salut, autonomia i benestar social	(Tema 2) Afegir els efectes de la crisi climàtica com a determinant de la salut i la malaltia. Importància dels factors socials (incloure: i ambientals) en la salut. Interrelació els eixos de vulnerabilitat i desigualtat social, la crisi climàtica i la salut.
Direcció i gestió de centres i projectes	(Tema 3) Del punt "moviments socials en la lluita per la inclusió social": incidir en posar exemples relacionats amb moviments socials per la crisi climàtica, la seva capacitat per vetllar pels col·lectius (vulnerables) més afectats, i pel seu poder de canvi social. Per a la part pràctica: donar com a opció elaborar un projecte comunitari per la crisi climàtica.

Seguidament, deixo aquí els **passos** que s'haurien de seguir per ambientalitzar cada una de les assignatures anteriors:

- 1r. Revisar les **competències** que es volen treballar amb el contingut de l'assignatura i incloure la competència relacionada amb la sostenibilitat ambiental
- 2n. Definir l'**objectiu** derivat de la competència afegida
- 3r. Redefinir els **continguts** d'acord amb l'objectiu i la competència: estructurar els conceptes nous segons la matèria de cada tema, què es pot aprofitar del pla docent previ, etc.
- 4t. Dissenyar activitats per **avaluar** l'assoliment de l'objectiu i l'adquisició de la competència concreta: definir un sistema d'avaluació que sigui capaç de valorar la integració entre coneixement, habilitats i actituds
- 5è. Especificar **bibliografia** del contingut

L'ambientalització curricular s'ha de complementar amb una planificació de les eines de suport del professorat, és a dir: cursos, bibliografia, jornades i conferències sobre temes ambientals de qualitat, eines d'ambientalització de la recerca, etc. (Capdevila, 1999: 54). En altres paraules, idear un pla d'acció a curt termini per preparar al professorat per impartir les assignatures ambientalitzades (Capdevila, 1999: 60). A més, el procés hauria de contemplar si és adient crear assignatures noves.

Seguidament, exemplificaré com seria el contingut d'una assignatura¹⁵ ambientalitzada. No he ambientalitzat les eines de suport o de recerca, ni la formació del professorat.

Exemple: ambientalització de l'assignatura Desigualtat, Pobresa i Exclusió Social

Pla Docent

Competències

- CT1 Reunir i seleccionar informació de forma eficaç i eficient, comprendre i interpretar per a emetre judicis fonamentats sobre temes rellevants d'índole social, científica o ètica
 - CT4 Incorporar i defensar els principis i valors ètics relacionats amb el respecte i la defensa dels Drets Humans, plantejant solucions a les problemàtiques de la intervenció professional que contempen i estan basades en aquests valors i principis
 - CT5 Aplicar els coneixements en l'elaboració i defensa d'arguments i la resolució de problemes professionals
 - CT6 Col·laborar en xarxes i equips de forma cooperativa amb altres professionals des d'una perspectiva multidisciplinària
 - CT9 Adaptar-se a situacions noves i afrontar situacions professionals de forma creativa
 - CE1 Elaborar Plans individuals d'Atenció en casos de persones en situació de dependència i col·lectius en situació de necessitat social
 - CE2 Planificar, instrumentar, revisar i avaluar la pràctica del treball social amb persones, grups, famílies, organitzacions, comunitats i altres professionals
 - CE3 Comprendre els marcs conceptuals i metodològics propis del treball social per poder respondre a situacions de crisi a partir de valorar la seva urgència, per poder planificar i desenvolupar accions i revisar els resultats
 - CE4 Treballar amb els comportaments que representen un risc en el sistema, identificant i avaluant les situacions i circumstàncies que configuren aquest comportament i elaborant estratègies de modificació dels mateixos
 - CE6 Organitzar i gestionar projectes i serveis de benestar social
 - CE8 Documentar-se, actualitzar i aprofundir en els coneixements propis relacionats amb el treball social
- Afegir les següents competències:**
- CE9 Capacitat de comprendre l'impacte de les activitats socioeconòmiques a l'entorn natural i al clima.
 - CE10 Capacitat de comprendre la importància de consolidar dinàmiques ambientalment sostenibles.

¹⁵ Pla docent recuperat de: Universitat de Girona. *Oferta d'assignatures*. <https://www.udg.edu/en/estudia/oferta-formativa/Oferta-dassignatures/Detall-assignatura?curs=2019&codia=3101G06018&codip=3101G0610&language=ca-ES>. Data de consulta: 24 de maig del 2022

- CE11 Capacitat d'anàlisi crítica, i des d'una visió transversal, en termes d'exclusió, desigualtat, justícia i sostenibilitat, aplicable a les activitats personals i quotidianes de cada estudiant i útil per a la futura pràctica professional

Objectius

1. Aprofundir en la delimitació, estudi i reflexió d'aquests tres conceptes fonamentals pel TS
2. Abordar els conceptes de desigualtat, pobresa i exclusió social des d'una anàlisi àmplia de la realitat social
3. Comprendre els mecanismes de discriminació, d'opressió i diferència principals
4. Estimular la comprensió dels continguts des d'una perspectiva crítica

Afegir objectius relacionats amb les últimes tres noves competències:

5. Evidenciar el vessant social de la crisi climàtica i la connexió de la problemàtica amb els col·lectius més vulnerables
6. Generar aprenentatge i consciència sobre el paper del TS per la crisi climàtica
7. Emfatitzar la necessitat de llegir la realitat social en clau de sostenibilitat, per així dirigir les nostres accions professionals, i com a ciutadans, cap al desenvolupament sostenible

Continguts

1. Perspectives teòriques sobre els conceptes de desigualtat, pobresa i exclusió.

1.1 Evolució històrica de l'estratificació social.

1.2 Construcció sociocultural de la marginalitat.

2. Factors estructurals de l'exclusió i la desigualtat social.

2.1 Factors econòmics (pobresa)

2.2 Accés al treball

2.3 Desigualtat de gènere

2.4 Immigració

2.5 Discapacitat

2.6 Envel·liment

2.7 Afegir: Factor ambiental: la crisi climàtica

Les conseqüències de la crisi climàtica pels col·lectius més vulnerables com a factor estructural d'exclusió i desigualtat social. Havent parlat amb el professor de l'assignatura, en Josan Langarita, vam valorar que seria adient dedicar tot un punt del segon tema a parlar d'aquesta qüestió atesa la transversalitat dels efectes de la crisi climàtica de cara a tots els apartats anteriors. També, perquè explicar cada informació a dins de cada apartat podia fer que el missatge d'alerta quedés difuminat amb les altres informacions, i la importància de la qüestió mereix un espai. Així és com es podria vincular cada factor:

- **Pobresa** i crisi climàtica: les condicions de vida i el cúmul de desavantatges agreugen els efectes de la crisi climàtica. Menys recursos materials, econòmics, etc. dificulten l'adaptabilitat als canvis del clima.

- Quins llocs de **treball** són els més exposats a les conseqüències de la crisi climàtica? Sobretot els que es duen a terme a la intempèrie o en males condicions. Aquest factor s'interrelaciona amb la pobresa, que són els qui menys oportunitats tenen d'escollir el lloc de feina, i amb la immigració, que malauradament sovint són la mà d'obra barata i la diana de l'explotació.

- La desigualtat de **gènere** també determina que les dones siguin les qui puguin patir més les conseqüències de la crisi climàtica, sobretot als països o barris més pobres en què les dones s'encarreguen d'aconseguir els subministraments bàsics -per ex., l'aigua-. Per altra banda, que la crisi climàtica afecti la salut de les persones pot significar un augment de la feina per a les dones encarregades de les cures -tant de persones grans, com dels marits, etc.-, a causa de l'adjudicació de rols de gènere.

- Una de les principals causes dels **moviments migratoris** és l'increment dels desastres ambientals. Aquests porten a moltes persones a emigrar forçosament. Aquest fet s'agreuja amb la desigualtat d'oportunitats que tenen en arribar al país i la pobresa a què s'exposen.

- En el cas del col·lectiu de persones amb **diversitat funcional**, s'ha de tenir en compte un factor rellevant: l'accés al transport públic. Aquí cada vegada està més adaptat, però a moltes zones o altres llocs del món aquest col·lectiu està exclòs a causa de les barreres arquitectòniques, i això pot implicar un augment de les emissions de gasos per l'increment de l'ús dels transports privats.

- Les **persones grans** corren més risc de patir problemes de salut a causa de la contaminació i del clima extrem.

3. L'individu davant l'exclusió. Mecanismes de resposta individual i col·lectiva a l'exclusió social.

- Incidir en el poder col·lectiu i en la seva capacitat d'influència local i global. Exemplificar aquest fet amb accions comunitàries o iniciatives relacionades amb la lluita contra la crisi climàtica. El poder col·lectiu com a eina per promoure, idear o crear alternatives estructurals i socials més sostenibles. Abordar la sostenibilitat englobant les tres dimensions principals del benestar social: dimensió social (igualtat, justícia), econòmica (crítica a les lògiques de les activitats socioeconòmiques actuals i anàlisi del sistema productiu i la distribució de la riquesa) i ambiental (donar veu a la necessitat de dinàmiques socials que evitin el desajust totalment irreversible del clima i la sobreexplotació dels recursos naturals). Cal exposar aquests temes des del punt de vista de l'autotransformació i l'autocrítica, la mitigació de danys ja causats i l'adaptació a la nova realitat ambiental.

Activitats especials de dimecres

- Mantenir la novetat dels dos últims anys de convidar a l'antropòloga Edurne Bagué per fer una ponència sobre el Dret d'accés a l'aigua i l'ús social dels recursos naturals, i/o buscar-ne d'altres sobre la temàtica.

Avaluació i qualificació

a) Avaluació contínua (recomanada):

- Participació en els debats plantejats pel professor a l'aula, l'espai virtual i/o activitats de dimecres. (5%)
- Prova tipus test de lectures. (15%). *Currículum Lector*: afegir el llibre de “El ecologismo de los pobres: conflictos ambientales y lenguajes de valoración” d'en Joan Martínez Alier (2011) -captítols a escollir-, o Beck, U. (2006). *La lógica del reparto de la riqueza y del reparto de los riesgos*. A U. Beck, *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad* (p. 25-56). Barcelona: Paidós.
- Participació amb aportacions significatives voluntàries en els debats dels GM (15%)
- Prova d'avaluació final dels continguts i els debats presentats a l'aula. (20%)
- Assaig sobre un col·lectiu objecte d'exclusió social. (45%).
 - En aquesta activitat, s'hauria de tenir en compte la crisi climàtica com a factor generador d'exclusió social transversal, que afecta molts dels col·lectius més vulnerables.

b) Avaluació única

Prova d'examen únic en què a més de les lectures obligatòries l'estudiant també s'examinarà d'un conjunt de 10 articles que establirà el professor d'acord amb el temari del curs.

- Algunes de les lectures, en aquest cas, haurien de ser sobre la problemàtica ambiental i la crisi climàtica

Bibliografia

- Allué, M (2008). *Discapitados. La reivindicación de la igualdad en la diferencia*. barcelona: Bellaterra.
- Alvarez-Uría, Fernando (1992). *Marginación e inserción*. Endymion.
- Aramburu, Mikel (2002). *Los otros y nosotros. Imágenes del inmigrante en Ciutat Vella de Barcelona*. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Bauman, Zygmunt (2000). *Trabajo, Consumismo y nuevos pobres*. Gedisa.
- Beck, U (1998). *La sociedad del riesgo*. Barcelona: Paidós.
- Bourgois, P. (2010). *En busca del respeto. Vendiendo crack en Harlem*. Buenos Aires: Siglo XXI.

- Castel, R. (1997). *La metamorfosis de la cuestión social*. Barcelona: Paidós.
- Declerck, P. (2006). *Los naufragos. Con los indigentes de París*. Madrid: Asociación Española de neuropsiquiatría.
- Gallén, C. (2006). *Les fronteres de la normalitat. Una aproximació en clau social a les persones*. Barcelona: Edicions de 1984.
- Geremek, Bronaslaw (1989). *La piedad y la horca. Historia de la miseria y de la caridad en Europa*. Madrid: Alianza.
- Goffman, E (1989). *Estigma. La identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Gonzalez Sanchez, I (2011). *Teoría Social, Marginalidad Urbana y Estado Penal*. Madrid: Dykinson.
- Gil Vila, F. (2002). *La exclusión social*. Barcelona: Ariel.
- Hernández, M. (2008). *Exclusión social y desigualdad*. Murcia: Universidad de Murcia.
- Kerno, Harold R. (2004). *Estratificación social y desigualdad: el conflicto de clase en perspectiva histórica*. Madrid: McGraw-Hill.
- Lauman, E. ; Gagnon, J.H. ; Michael, R.T. Michaels, S. (1994). *The social organization of sexuality*. London: The University of Chicago Press.
- Lewis, O (1985). *Antropología de la pobreza: cinco familias*. México: F.C.E.
- Lomnitz, L. (1985). *Cómo sobreviven los marginados*. México: S XXI.
- Maruani, M., Rogerat, C., Torns, T. (Dir.) (2000). *Las nuevas fronteras de la desigualdad*. Barcelona: Icària.
- Mezzadra, S (2005). *Derecho de fuga. Migraciones, ciudadanía y globalización*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Moreno, L. (2002). *Pobreza y exclusión: La "malla de seguridad" en España*. Madrid: CSIC.
- Paugam, S. (2007). *Las formas elementales de la pobreza*. Madrid: Alianza.
- Pavaini, M (1983). *Control y dominación. Teorías criminológicas burguesas y proyecto hegemónico*. Madrid: S XXI.
- Perez, B. (2005). *Políticas de activación y rentas mínimas*. Madrid: Foessa.
- Planella, Jordi (2006). *Subjetividad, disidencia y discapacidad. Prácticas de acompañamiento social*. Fundación ONCE.
- Rambla, X. (Coord.) (2008). *Les fractures de l'estructura social*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rodriguez, E. (2003). *Gobierno imposible. Trabajo y fronteras en la metrópolis de la abundancia*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Rubio, M.J. i Monteros, S. (2002). *La exclusión social. Teoría y práctica de la intervención*. Madrid: CCS.
- San Roman, Teresa (1990). *Vejez y cultura*. Fundación La Caixa de Pensions.
- Sennet, R. (2000). *La corrosión del carácter*. Madrid: Anagrama.

- Subirats, J. (Dir.) (2005). *Perfils d'exclusió social urbana a Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Taylor-Gooby, Peter (2004). *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford University Press.
- Tejero, E. i Torrabadella, L. (2005). *Vides al descobert. Els mons viscuts del fenomen dels "sense sostre"*. Barcelona: Mediterrànea.
- Tezanos, J. F. (2005). *Tendencias de la exclusión social y políticas de solidaridad*. Madrid: Sistema.
- Federici, Silvia (2013). *Revolución en punto cero : trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas* . Madrid: Traficantes de sueños.
- Tortosa, J.M. (2001). *Pobreza y perspectiva de género*. Barcelona: Icaria.
- Van, P. (2006). *La renta básica. una medida eficaz para luchar contra la pobreza*. Madrid: Paidós.
- Wacquant, L (2006). *Castigar als pobres. El nou govern de la inseguretad social*. Barcelona: Edicions de 1984.
- Truth, Sojourner, -1883 Jabardo Velasco, Mercedes (2012). *Feminismos negros : una antología* . Madrid: Traficantes de Sueños.
- Reisch, M. (Michael) (2014). *Social policy and social justice* . Los Angeles: SAGE Publications.

Afegir la següent:

- Beck, U. (2006). La lógica del reparto de la riqueza y del reparto de los riesgos. A U. Beck, *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad* (p. 25-56). Barcelona: Paidós.
- Font, J. (2014). Treball comunitari i moviments socials; una relació necessària i poc existent. *Revista de Treball Social*, (203), 36-49. Catalunya: Col·legi Oficial de Treball Social.
- González, J.I. (2009). *Pobreza y Cambio Climático*. PNUD: Kené.
- Leff, E. (2004). *Racionalidad ambiental. La reapropiación social de la naturaleza*. Ciudad de México: Siglo XXI
- Mares, D. (2013). Climate Change and Levels of Violence in Socially Disadvantaged Neighborhood Groups. *Journal of Urban Health*, (90), 768–783. NY: New York Academy of Medicine.
- Martínez, J. (2011). *El ecologismo de los pobres: conflictos ambientales y lenguajes de valoración*. Vilassar: Icaria editorial.
- Monge, C. (2020) ¿Es el cambio climático una amenaza para la democracia? ¿Y las democracias occidentales un factor de riesgo para la sostenibilidad del planeta?. *Revista de Ciències Socials Aplicades: Pedagogia i Treball Social*, 9(1), 95-121. Universitat de Girona.
- Pardo, M. (2007). El impacto social del cambio climático. *Revista Panorama Social: El medio ambiente a principios del s.XXI: ¿crisis o adaptación?*, (5), 22-35. Madrid: FUNCAS
- Pardo, M. i Rodríguez, M. (eds). (2010). *Cambio Climático y lucha contra la pobreza*. Madrid: Fundación Carolina i Siglo XXI

- Schmitz, C., Matyók, T., Sloan, L., James, C. (2012). The relationship between social work and environmental sustainability: Implications for interdisciplinary practice. *International journal of Social Welfare*, 21(3), 278-286. UK i USA: Blackwell Publishing.
- Úriz, M.J. (2019). *La necesaria mirada ética en Trabajo Social*. Madrid: Ediciones Paraninfo, S.A i Consejo General del Trabajo Social.

Conclusions

No m'agradaria que de tant repetir la paraula "conscienciació" perdés el sentit o l'impacte, però és que, realment, és d'allò més important i l'educació n'és la principal eina. És cert que l'educació no és només acadèmica; de fet, per exemple, hi ha molts anuncis que intenten causar també un efecte de sensibilització social per la crisi climàtica i el respecte pel medi ambient. A la Renfe mateix, a vegades les pantalletes van emetent missatges ecologistes sobre els residus, el consum de l'aigua, etc. Però, torno a dir una vegada més que una educació formal, escolar, acadèmica, etc. dirigida a una Educació pel Desenvolupament Sostenible i, concretament, a una Educació pel Canvi Climàtic, podria obrir portes que encara romanen tancades.

Deixant de banda les generalitzacions, la mirada ecocèntrica i sostenible també és una tasca pendent pel Treball Social. Aquest treball es podria considerar una prèvia. Amb l'**objectiu general** de conscienciar sobre el paper del Treball Social per la crisi climàtica, espero haver teixit allò que pot argumentar la necessitat de reconduir el currículum universitari i formatiu avui dia predominant cap a un enfocament més sostenible ambientalment i que posi en relleu la lluita contra la crisi climàtica.

La conscienciació porta implícit l'aprenentatge, el coneixement. En aquest sentit, considero que amb la informació exposada al llarg d'aquestes pàgines he assolit els **objectius específics núm. 1 i 2**. El missatge final és, resumidament, que la crisi climàtica és una problemàtica social, que afecta principalment als col·lectius vulnerables a qui els/les treballadores socials acompanyen diàriament i que tot això evidencia la relació entre la professió i aquesta situació d'emergència actual.

Amb tot, tenint en compte les raons utilitzades per emfatitzar el poder transformador de la comunitat i l'acció col·lectiva, l'**objectiu específic núm. 3** també queda aconseguit; força essencial per evidenciar el paper del Treball Social en tota aquesta qüestió i, específicament, en la lluita contra les causes socials de la crisi climàtica.

Per aconseguir que la conscienciació compregui al major nombre de treballadors/es socials possibles, esdevé fonamental que els continguts del grau universitari contemplin aquests coneixements. D'aquesta manera els/les futures professionals ja tindran incorporada la perspectiva ambiental i sostenible; ja no només per a la seves intervencions, sinó també per la seva vida diària com a persones que formen part d'aquest planeta. És per això que l'EDS és l'eina que he triat per assolir l'**objectiu**

específic núm. 4. A més, m'ha servit per elaborar la proposta educativa que s'aproxima al que seria l'ambientalització curricular. La proposta és el resultat final que ha de vincular definitivament el Treball Social amb el Desenvolupament Sostenible i, específicament, amb l'ODS núm. 13 sobre la crisi climàtica.

L'assoliment de l'objectiu general a través dels específics han de servir perquè la professió de Treball Social, a la llarga, s'acosti a resoldre els **dos reptes** que s'han comentat al llarg de la segona part del treball: 1. Potenciar l'acció comunitària per reforçar els valors ecocèntrics i sostenibles que reverteixin la relació conflictiva societat-medi ambient (la principal causa de la crisi climàtica) i 2. Conscienciar als/les professionals de com la crisi climàtica afecta transversalment a les situacions de vulnerabilitat amb què treballen i de com estan responent a aquests efectes.

Per acabar, val a dir que tot el que es planteja en aquest treball podria ser en si una **proposta de millora** per les intervencions socials dels/les treballadores socials. Si mai s'arriba a ambientalitzar completament el currículum formatiu, el següent pas podria ser analitzar quin efecte té la nova orientació educativa a les intervencions socials; si ha propiciat l'estimulació de l'acció comunitària per revertir les causes de la crisi climàtica creant noves dinàmiques i funcionaments socials, la conscienciació individual i professional sobre el planeta, o de cara a tenir més present la problemàtica com a eix generador d'exclusió i desigualtat.

Em pregunto si hauré aconseguit clarificar la necessitat de fer Treball Social tenint en compte els nous reptes sorgits de la crisi climàtica i, per què no, deixar-vos amb el regust inconformista o amb el neguit de començar a saldar comptes amb el planeta.

Referències Bibliogràfiques

- ACUP. (2017). Declaració: *El compromís de les universitats catalanes amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible: cap a una educació transformadora per a un món nou*. Associació Catalana d'Universitats Públiques (ACUP) document no publicat.
- Beck, U. (2006). La lógica del reparto de la riqueza y del reparto de los riesgos. A U. Beck, *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad* (p. 25-56). Barcelona: Paidós.
- Benayas, J., Marcén, C., Alba, D. i Gutiérrez, J.M. (2017). Educación para la Sostenibilidad en España. Reflexiones y propuestas. *Observatorio de Política Exterior Española (OPEX): documento de trabajo*, 86. Fundación Alternativas, Red Española para el Desarrollo Sostenible (REDS), Sustainable Development Solutions Network (SDSN).
- Brown, P. (1995). Race, Class and Environmental Health: A review and systematization of the literature. *Journal of Environmental Research*, 69(1), 15-30. Providence: Brown University.
- Capdevila, I. (1999). *L'ambientalització de la universitat*. Illes Balears: Di7 Edició
- Carrizosa U. (2000). *¿Qué es ambientalismo? La visión ambiental compleja*. Bogotá: Centro de Estudios de la Realidad Colombiana, Universidad Nacional de Colombia, Instituto de Estudios Ambientales, Programa de las Naciones Unidas para el Medio Ambiente, Red de Formación Ambiental para América Latina y el Caribe.
- Chan, N. Y., Ebi, K. L., Smith, F., Wilson, T. F. i Smith, A.A. (1999). An integrated assessment framework for climate change infectious diseases. *Research Reviews: Environmental Health Perspectives*, 107(5), 329-227.
- Cohen, N. (1958). *Social Work in the American Tradition*. New York: Dryden Press.
- Doherty, T.J. (2015). Mental health impact. A B.S. Levy, J.A. Patz (eds.), *Climate Change and Public Health*. (195-21): Oxford University Press.
- DKV-ECODES. (2016). Cambio climático y salud. *Observatorio DKV de salud y medio ambiente en España*, (6), 14-100.
- Eckstein, D., Hutfils, M-L. i Wings, M. (2019). *Global climate risk index 2019*. Berlin: Germanwatch e.V.
- Escobar, A. (1995). El desarrollo sostenible: diálogo de discursos. *Revista de Ecología Política*, (9), 7-26. Barcelona: Fuhem/Icaria

Font, J. (2014). Treball comunitari i moviments socials; una relació necessària i poc existent. *Revista de Treball Social*, (203), 36-49. Catalunya: Col·legi Oficial de Treball Social.

Fontaine, G. (2004). Enfoques conceptuales y metodológicos para una sociología de los conflictos ambientales. Dins M. Cárdenas i M. Rodríguez (eds.), *Guerra, sociedad y medioambiente* (p.503-533). Bogotá: Foro Nacional Ambiental.

Gartner, M.L. (1993). Métodos de investigación y acción en el Trabajo Social Ambiental. *Revista Colombiana de Trabajo Social*, (6), 19-23. Cali: Consejo Nacional para la Educación en Trabajo Social (CONETS).

González, F. (2007). Aportes para una caracterización de las ciencias ambientales. Dins O. Sáenz (ed.), *Las ciencias ambientales: una nueva área del conocimiento* (p.29-39). Bogotá: Red Colombiana de Formación Ambiental.

González, J.I. (2009). *Pobreza y Cambio Climático*. PNUD: Kené.

GRECA (2007). Ambientaltzació curricular d'estudis superiors: model ACES. *Seminari de Treball "Universitat i educació per a la Sostenibilitat"*. Grup de Recerca en Educació Científica i Ambiental (GRECA).

GRECA. (2021). *Pla d'Ambientaltzació de la UdG*. Consell de Govern de la UdG, GRECA.

ILO. (2019). *Working in a warmer planet: The impact of heat stress on labour productivity and decent work*. Ginebra: International Labour Office (ILO).

IIG. (2002). *La governança per al desenvolupament sostenible a Catalunya: conceptes, requeriments i elements d'anàlisi*. Generalitat de Catalunya: Consell assessor per al Desenvolupament Sostenible i Institut Internacional de la Governabilitat de Catalunya (IIG).

IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II (WGII) contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. WGII, World Meteorological Organization, United Nations Environment Programme (UNEP) and Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).

Krings, A., Victor, B. G., Mathias, J., i Perron, B. E. (2020): Environmental social work in the disciplinary literature, 1991–2015. *Journal of International Social Work*, (3), 275-290.

Leff, E. (2004). *Racionalidad ambiental. La reapropiación social de la naturaleza*. Ciudad de México: Siglo XXI

Leff, E. (2006). *Complejidad, racionalidad ambiental y diálogo de saberes*. Segovia: Centro Nacional de Educación Ambiental.

Liévano, A. (2013). Escenarios y perspectivas de Trabajo Social en Ambiente. *Revista Trabajo Social*, (15), 219-233. Bogotá: Departamento de Trabajo Social, Facultad de Ciencias Humanas, Universidad Nacional de Colombia.

Mares, D. (2013). Climate Change and Levels of Violence in Socially Disadvantaged Neighborhood Groups. *Journal of Urban Health*, (90), 768–783. NY: New York Academy of Medicine.

Martínez, J. (2011). *El ecologismo de los pobres: conflictos ambientales y lenguajes de valoración*. Vilassar: Icaria editorial.

Monge, C. (2020) ¿Es el cambio climático una amenaza para la democracia? ¿Y las democracias occidentales un factor de riesgo para la sostenibilidad del planeta?. *Revista de Ciències Socials Aplicades: Pedagogia i Treball Social*, 9(1), 95-121. Universitat de Girona.

Moore, F. i Diaz, D. (2015) Temperature impacts on economic growth warrant stringent mitigation policy. *Revista online Nature Climate Change*, 5, 127–131.

Morín, E. i Kern, A.B. (2006). *Tierra patria*. Buenos Aires: Nueva Visión.

Novo, M. i Murga-Menoyo, M.A. [(coord.). (2009). Educar para el desarrollo sostenible. *Revista de Educación*, (extraord.), Madrid: Secretaria General Tècnica del Ministeri d'Educació.

Olabe, A. (2015). La crisis climática como problema moral. *Revista Claves de Razón Práctica: Pensamiento, Política*, (242), 8-19. Madrid: Factoría Prisa Noticias, S.L.

ONU. (25 de setembre 2015). *Objectius pel Desenvolupament Sostenible*. Organització de les Nacions Unides (ONU).

Pardo, M. (2007). El impacto social del cambio climático. *Revista Panorama Social: El medio ambiente a principios del s.XXI: ¿crisis o adaptación?*, (5), 22-35. Madrid: FUNCAS

Pardo, M. i Rodríguez, M. (eds). (2010). *Cambio Climático y lucha contra la pobreza*. Madrid: Fundación Carolina i Siglo XXI

Pelegrí, J.L. (2021). *Informe IPCC: Certezas e incertidumbres sobre el cambio climático*. ICM: CSIC, The Conversation.

Ramirez, N. (2020). Environmental Issues and Social Work Education. *The British Journal of Social Work*, 50(2), 447-463. Oxford University Press, British Association of Social Workers.

Rigaud, K., Alex de Sherbinin, K., Jones, B., Bergmann, J., Clement, V., Ober, K. Schewe, J., ... i Midgley, A. (World Bank Group). (2018). *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration*. Washington DC: The World Bank.

SDSN i IEEP. (2021). *Europe Sustainable Development Report 2021: Transforming the European Union to achieve the Sustainable Development Goals*. Paris: Sustainable Development Solutions Network (SDSN) i Institute for European Environmental Policy (IEEP).

SDSN. (2020). *Accelerating Education for the SDGS in Universities. A guide for universities, colleges, and tertiary and higher education institutions*. New York: Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

Schmitz, C., Matyók, T., Sloan, L., James, C. (2012). The relationship between social work and environmental sustainability: Implications for interdisciplinary practice. *International journal of Social Welfare*, 21(3), 278-286. UK i USA: Blackwell Publishing.

Tommasino, H., Foladori, G. i Taks, J. (2005). La crisis ambiental contemporánea. Dins G. Foladori i N. Pierri (coord.), *¿Sustentabilidad? Desacuerdo sobre el desarrollo sustentable* (p.9-26). México: Miguel Ángel Porrúa, librero-editor.

Ulloa, A. (2001). Transformaciones en las investigaciones antropológicas sobre naturaleza, ecología y medio ambiente. *Revista Colombiana de Antropología*, (37), 188-232. Bogotá: ICANH

UNESCO Education Sector. (2020). *Education for Sustainable Development: a roadmap*. Education 2030: UNESCO.

UNESCO. (2014). *Shaping the future we want. UN Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014) Final Report*. Paris: UNESCO.

UNESCO. (2013). *Climate Change in the Classroom*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

UNICEF. (2017). *Thirsting for a Future: Water and children in a changing climate*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF).

Úriz, M.J. (2019). *La necesaria mirada ética en Trabajo Social*. Madrid: Ediciones Paraninfo, S.A i Consejo General del Trabajo Social.

Vega, L. (2013). *Dimensión Ambiental, Desarrollo Sostenible y Sostenibilidad Ambiental del Desarrollo*. México: Latin American and Caribbean Conference for Engineering and Technology.

Vicedo-Cabrera, A.M., Scovronick, N., Sera, F. et al. (2021). The burden of heat-related mortality attributable to recent human-induced climate change. *Journal of Nature Climate Change*, *11*, 492-500.

World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future*. New York: WCED.

Annexos

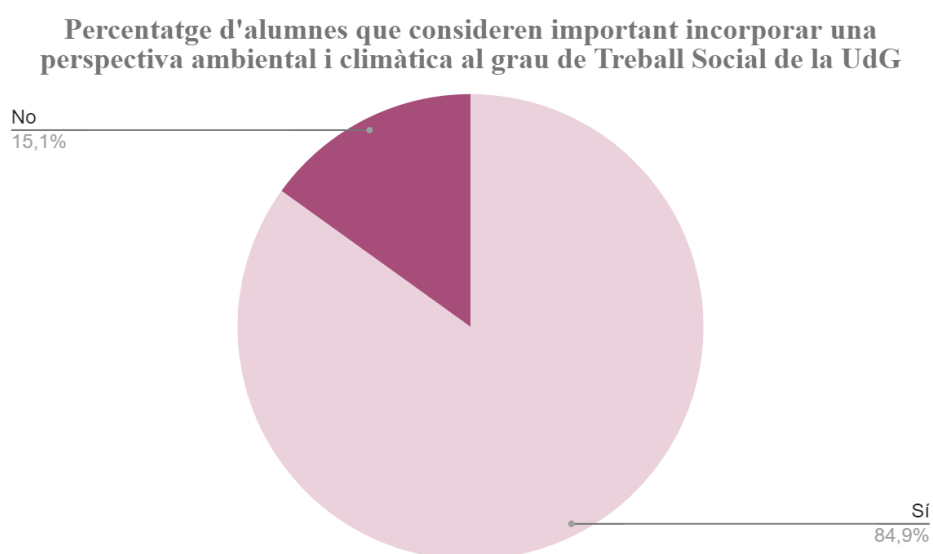
Annex 1. Països més afectats pel canvi climàtic

Tabla 1: Países más afectados por los efectos del cambio climático

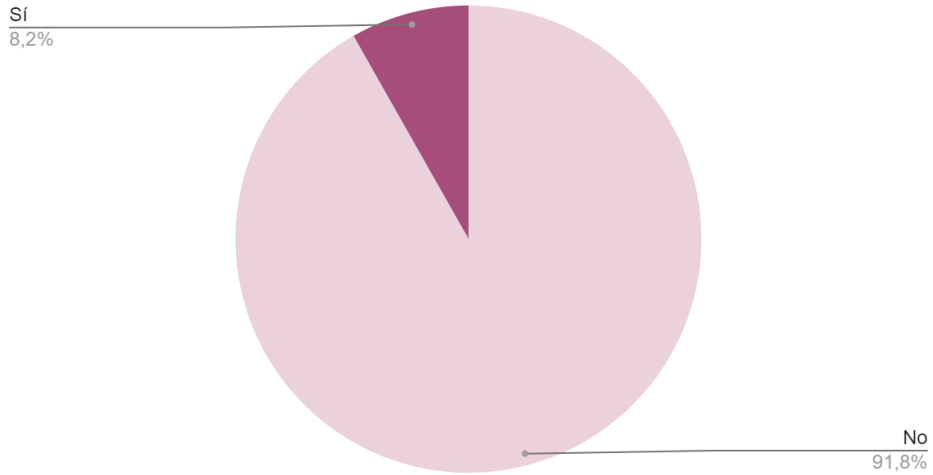
CRI 1998 - 2017 (1997-2016)	País	CRI puntuación	Número de muertes	Muertes por 100.000 hab.	Pérdidas en millones \$ USA PPP	Pérdidas de PIB en %	Número de eventos (1998-2017)
1(100)	Puerto Rico	7.83	150.05	4.061	5033.16	4.204	25
2(1)	Honduras	13.00	302.45	4.215	556.56	1.846	66
3(3)	Myanmar	13.17	7048.85	14.392	1275.96	0.661	47
4(2)	Haití	15.17	281.30	2.921	418.21	2.642	77
5(5)	Filipinas	19.67	867.40	0.971	2932.15	0.576	307
6(4)	Nicaragua	20.33	163.60	2.945	223.25	1.009	45
7(6)	Bangladesh	26.67	635.50	0.433	2403.84	0.640	190
8(7)	Pakistan	30.17	512.40	0.315	3826.03	0.567	145
9(8)	Vietnam	31.67	296.40	0.350	2061.74	0.516	220
10(44)	R. Dominicana	33.00	3.35	4.718	132.59	21.205	8

Figura 3. Traducció de C. Mongue (2020) de la taula “The Long-Term Climate Risk Index (CRI): the 10 countries most affected from 1998 to 2017 (annual averages)”. Autors: D. Eckstein M-L, Hutfils i M. Wings (2019: 8)

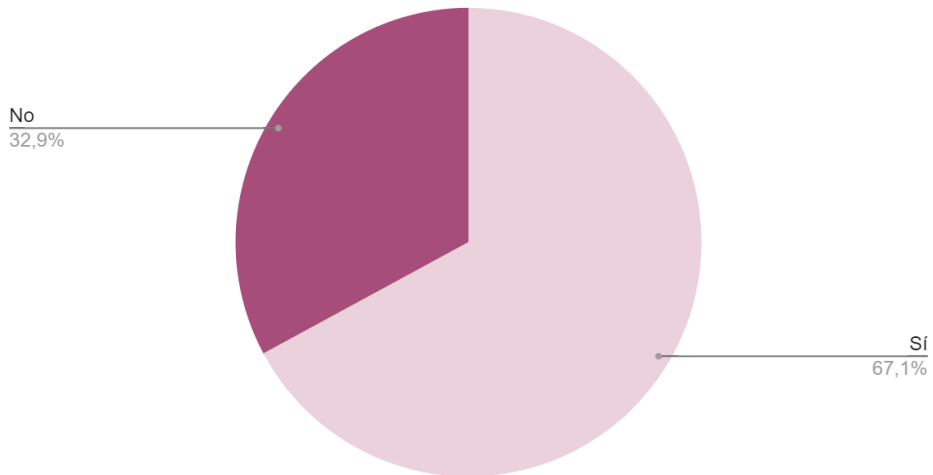
Annex 2. Gràfics: Resultats de l'enquesta als alumnes de 3r i 4t de Treball Social de la UdG

Percentatge d'alumnes que consideren haver rebut formació en clau de sostenibilitat ambiental al grau de Treball Social de la UdG

Coneixement de les conseqüències socials de la crisi climàtica per part dels alumnes del grau de Treball Social de la UdG

Percentatge d'alumnes que consideren que com a Treballadors/es Socials hem de tenir un paper en contra de la crisi climàtica

